

Ewangelia starości w nauczaniu papieży XXI wieku

The Gospel of Old Age in the Teachings of the Popes of the 21st Century

Mirosław Brzeziński

Wydział Teologii,

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-5012-1626>

Abstract: Demographic and social changes in recent years show that society is aging. There are more and more elderly people who need care and attention, and the younger generation is becoming smaller. The consequences of this situation directly affect families as well as social and ecclesial life. In the life of the Church, we see this, for example, in the popes who have served at the See of Peter in the 21st century – John Paul II, Benedict XVI, Francis, and now Leo XIV. In their teachings, they often addressed the subject of old age, the presence of older people in family, social, and ecclesial life, intergenerational relationships, and their involvement and activity despite their declining strength. This topic has also been and continues to be addressed by many authors.

In the teachings of the popes of the 21st century, we can also see elements that allow us to formulate this period of life in a positive way and, analogously to how we use the term *Gospel of life*, to also use the term *Gospel of old age*. The Gospel, then, is the good news about this period of life. Recognizing the difficulties of this period, we also want, through theological and pastoral analysis of 21st-century papal teaching, to show the beauty and positive aspects of old age and that we can use this term to appreciate the value of older people in family life. Pastoral analysis of the papal teachings of the 21st century, we want to show the beauty and positive aspects of old age and that we can use this term to appreciate the value of older people in family, ecclesial, and social life, and to point out the need to proclaim the *Gospel of old age* as an integral part of the Good News of God's love for man, and above all, an integral part of the *Gospel of life*. It is also a moral challenge to treat the elderly with the dignity they deserve, and to ensure that our attitude towards them fulfills the moral requirements of the commandment to “honor your father and your mother” and the commandment to love your neighbor. It is also a pastoral challenge to ensure that

the elderly are appreciated in the life of the Church and in family life. It is also worth noting the need to involve the elderly in the mission of proclaiming the Gospel of old age, as encouraged by papal teaching.

Keywords: family; old age; life; *Gospel of old age*; *Gospel of life*; Church

Abstrakt: Zachodzące zmiany demograficzne i społeczne pokazują nam w ostatnich latach starzenie się społeczeństwa. Coraz więcej mamy osób starszych, wymagających troski i opieki i coraz mniej liczne staje się młode pokolenie. Konsekwencje takiego stanu rzeczy dotyczą bezpośrednio rodzin, jak też życia społecznego i eklezjalnego. W życiu Kościoła widzimy to m.in. na przykładzie papieży, którzy pełnili posługę na Stolicy Piotrowej w XXI wieku – Jana Pawła II, Benedykta XVI, Franciszka i obecnie Leona XIV. W swoim nauczaniu często podejmowali temat starości, obecności osób starszych w życiu rodzinnym, społecznym i eklezjalnym, relacji międzypokoleniowej, ich zaangażowania i aktywności, mimo zmniejszających się sił. Temat ten był i jest podejmowany także przez wielu autorów.

W nauczaniu papieży XXI wieku można też dostrzec elementy pozwalające na sformułowanie w pozytywny sposób tego okresu życia i analogicznie, jak używamy terminu *Ewangelia życia* posłużyć się także sformułowaniem terminu *Ewangelia starości*. *Ewangelia*, a więc dobra nowina o tym okresie życia. Dostrzegając trudności starości chcemy też, poprzez analizę teologiczno-pastoralną nauczania papieskiego XXI, wieku ukazać piękno i pozytywne aspekty tego czasu i że możemy używać takiego określenia, by docenić wartość osób starszych w życiu rodzinnym, eklezjalnym, społecznym i wskazać potrzebę głoszenia *Ewangelii starości* jako integralnej części Dobrej Nowiny o miłości Boga do człowieka, a nade wszystko integralnej części *Ewangelii życia*. Jest to też wyzwanie moralne, by traktować starszych z należną im godnością, a także by postawa wobec starszych była wypełnieniem wymagań moralnych, płynących z przykazania „czcij ojca swego i matkę swoją” oraz przykazania miłości bliźniego. To także wyzwanie duszpasterskie, by osoby starsze były docenione w życiu Kościoła i w życiu rodzinnym. Warto też zwrócić uwagę na potrzebę zaangażowania osób starszych w misję głoszenia *Ewangelii starości* – do czego zachęca papieskie nauczanie.

Słowa kluczowe: rodzina; starość; życie; *Ewangelia starości*; *Ewangelia życia*; Kościół

Wprowadzenie

Wiek XXI, który mamy radość przeżywać, niesie ze sobą wiele wyzwań wobec człowieka, rodziny, społeczeństwa i wspólnoty Kościoła. Jednym z nich, zwłaszcza w Europie, staje się kwestia starzejącego się społeczeństwa. Kryzys demograficzny sprawia, że coraz więcej mamy osób starszych, które z jednej strony wymagają pomocy i opieki, ale z drugiej są jeszcze w wielu wypadkach tymi, którzy mogą dużo dać rodzinie, społeczeństwu i Kościołowi. Rodzi się zatem podwójna potrzeba zorganizowania takiej pomocy, aby zapewnić jak najlepszą jakość życia osobom starszym, mającym coraz mniejsze siły fizyczne,

a z drugiej wykorzystać ich potencjał, życiową mądrość, chęć zaangażowania się i czas dla dobra nowych pokoleń.

Rzeczywistość, w której coraz większą część społeczeństwa stanowią osoby starsze, przeżywające „jesień życia” (Jan Paweł II 1999), dotyczy także wspólnoty Kościoła i staje się dla niej wyzwaniem pastoralnym i moralnym. Można powiedzieć, że starość w Kościele przybiera podwójny wymiar. Z jednej strony liczebny wzrost osób starszych i „odejście” sporej części młodych po okresie pandemii COVID 19 sprawia, że obecnie dużo większą część osób uczestniczących aktywnie w życiu Kościoła stanowią osoby starsze. Zupełnie inaczej sytuacja ta wyglądała jeszcze na początku obecnego wieku. Z drugiej strony wyzwanie starości dotyczy także duszpasterzy posługujących w Kościele. Coraz mniejsza ilość młodych mężczyzn wstępuje do seminariów, widząc drogę kapłaństwa jako swoje powołanie. To samo dotyczy również powołań do zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich. Kwestia starości w Kościele dotyka więc całej wspólnoty Kościoła. Warto też zwrócić uwagę, że starość stała się też swoistym wyzwaniem w XXI wieku dla pasterzy Kościoła. Jan Paweł II wprowadził Kościół w Trzecie Tysiąclecie chrześcijaństwa mając lat 80. Jego następca, Benedykt XVI, rozpoczął swoją posługę na Stolicy Piotrowej w wieku 78 lat, a papież Franciszek mając lat 77. Obecnie wybrany, w 2025 roku, papież Leon XIV, możemy powiedzieć jest najmłodszym, bo wybrany został w 69. roku życia. Ta perspektywa ukazuje nam, że także Kościół jako wspólnota ludzi wierzących stoi przed wyzwaniem starości zarówno w perspektywie duszpasterskiej jak i moralnej. „Fakt, że dziś wzrasta liczba osób w podeszłym wieku, staje się dla nas znakiem czasów. Jesteśmy wezwani do jego rozeznania, aby właściwie odczytać historię, którą przeżywamy” (Leon XIV 2025a) uczy na początku swego pontyfikatu Leon XIV.

Biorąc pod uwagę wskazane elementy starzejącego się społeczeństwa i wspólnoty Kościoła, jak również to, iż wszyscy papieże XXI wieku (papież Leon XIV rozpoczął swój pontyfikat 8 maja 2025 roku, a więc stosunkowo niedawno) podejmowali temat starości w swoim nauczaniu, zechcemy spojrzeć na ten okres życia człowieka, dostrzegając jego piękno w nauczaniu tychże papieży. Możemy powiedzieć, że głosząc *Ewangelię życia* głosili też *Ewangelię starości*. Warto też wskazać, że podejmując tematykę starości w swoim nauczaniu, patrzyli na nią z perspektywy własnego doświadczenia, przeżywając ten okres życia. W naszej analizie zechcemy ukazać najpierw wartość okresu starości, następnie przyjrzeć się rodzinie jako podstawowemu środowisku przeżywania starości, by wreszcie przedstawić zagrożenia dla osób starszych i w jaki sposób można i należy wyrażać troskę o osoby starsze. Ukazane zostaną też ewangeliczne zadania stojące przed osobami starszymi w ramach ich aktywnego uczestnictwa w życiu Kościoła, zwłaszcza w głoszeniu *Ewangelii starości* jako ważnego aspektu *Ewangelii życia*, jako wyzwania teologiczno-pastoralnego.

Ważnym aspektem analizy nauczania papieskiego będzie też ukazanie starości jako moralnego wyzwania płynącego z IV przykazania Dekalogu – „czcij ojca swego i matkę swoją” oraz przykazania „miłości bliźniego”, a także wyzwania moralnego stojącego przed każdym chrześcijaninem, by głosić Ewangelię i dzielić się świadectwem życia wiary. Cele te chcemy osiągnąć poprzez teologiczno-pastoralną analizę nauczania o starości Jana Pawła II, Benedykta XVI, Franciszka oraz papieża Leona XIV, który po objęciu posługi na Stolicy Piotrowej kilkakrotnie podejmował już tematykę starości.

Należy też dodać na wstępie, iż nauczanie papieskie XXI wieku obejmuje wiele innych ważnych aspektów życia osób starszych, jak przeżywanie *jesieni życia* jako czasu dziękczynienia i łaski, czasu przygotowania na ostateczne przekroczenie granicy życia czy nowego odkrycia wiary jako czasu podejmowania zadań budowania dialogu z młodym pokoleniem, bycia świadkami historii, strażnikami korzeni czy zaangażowania społecznego i eklezjalnego. Te kwestie były omówione w innych pracach (Brzeziński 2012; Brzeziński 2023; Brzeziński 2024; Kućko 2022), dlatego w tym tekście zechcemy skupić się tylko na kwestiach związanych z *Ewangelią starości*.

I. Wartość życia w starości – Ewangelia starości

„Ewangelia życia znajduje się w samym sercu orędzia Jezusa Chrystusa. Kościół każdego dnia przyjmuje ją z miłością, aby wiernie i odważnie głosić ją jako dobrą nowinę ludziom wszystkich epok i kultur” (Jan Paweł II 1995, 1). Tymi słowami Jan Paweł II rozpoczyna swoją Encyklikę *Ewangelium vitae* o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego. Wskazuje tymi słowami, że *Ewangelia życia* nie tylko stoi w centrum nauczania Chrystusa, ale podkreśla fakt, że dla Jego uczniów, którzy rozumieją wartość i godność ludzkiego życia, moralnym obowiązkiem jest jej głoszenie, gdyż życie ludzkie jest największą wartością, a jednocześnie jest darem, który człowiek może otrzymać. Życie jest nie tylko darem, ale jest też dobrem. Życie zawsze pozostanie darem Bożym, bowiem żadne życie ludzkie nie potrafi samo uzasadnić własnego istnienia. Tylko Bóg jest Dawcą życia, a człowiek jako mężczyzna i kobieta w tym akcie uczestniczą (Haas 2020, 154). Uczył bowiem papież Polak: „życie zawsze jest dobrem. Jest dobrem bo jest w świecie objawieniem Boga, znakiem jego obecności, śladem Jego chwały (por. Rdz 1,26–27; Ps 8,6). Na to zwrócił uwagę św. Ireneusz z Lyonu w swoim znanym powiedzeniu: «Chwałą Bożą jest człowiek żyjący» (*Adversus haereses*, IV 20, 7: Sch 100/2, 648–649). Człowiek zostaje obdarzony najwyższą godnością, która jest zakorzeniona w wewnętrznej więzi łączącej go ze Stwórcą: jaśnieje w nim odbłask rzeczywistości samego Boga” (Jan Paweł II 1995, 34). Idąc zatem za myślą Jana Pawła II warto wskazać na

dwa aspekty życia mówiące o jego wartości i godności. Pierwszy aspekt ma wymiar duchowy. Chodzi „tu w rzeczywistości o życie «nowe» i «wieczne», polegające na komunii z Ojcem, do której każdy człowiek zostaje bez żadnych zasług powołany w Synu za sprawą Ducha Uświęciela. Właśnie w świetle takiego «życia» nabierają pełnego znaczenia wszystkie aspekty i momenty życia człowieka” (Jan Paweł II 1995, 1). Duchowy wymiar życia w komunii z Bogiem jest nieodzownie złączony z życiem ziemskim, z bytowaniem człowieka w ciele. „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje *wielkość i ogromną wartość* ludzkiego życia także w jego fazie doczesnej” (Jan Paweł II 1995, 2; Jan Paweł II 1994, 9). Warto podkreślić ten aspekt zjednoczenia życia nadprzyrodzonego z życiem doczesnym. Życie w jedności z Bogiem, jest bowiem ściśle związane z „życiem w czasie i jest niejako podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji” (Jan Paweł II 1995, 2).

Drugim ważnym argumentem wskazującym wartość życia ludzkiego na każdym jego etapie rozwoju, który przywołuje Jan Paweł II, to zjednoczenie Boskiej i ludzkiej natury w osobie Bożego Syna Jezusa Chrystusa. Zauważa on, że poprzez swoje Wcielenie, Syn Boży zjednoczył się jakoś z każdym człowiekiem i że w tym zbawczym wydarzeniu objawia się nie tylko bezgraniczna miłość Boga do człowieka, ale także nieporównywalna wartość każdej osoby (Jan Paweł II 1995, 2; Jan Paweł II 1994, 2). Te zatem podstawowe stwierdzenia, które stoją w centrum nauczania Jezusa Chrystusa i Jego życia stanowią trzon i fundament tego, co Jan Paweł II nazwał „*Ewangelią miłości* Boga do człowieka, *Ewangelią godności* osoby i *Ewangelią życia* i stanowią jedną i niepodzielną Ewangelię” (Jan Paweł II 1995, 2). Możemy zatem stwierdzić, iż refleksja nad starością oznacza wzięcie pod uwagę osoby ludzkiej, która od narodzin, aż do śmierci jest darem Boga, jest stworzona na Jego obraz i podobieństwo i winna dążyć do tego, aby każda chwila życia była przeżywana godnie i w pełni (Jan Paweł II 2002). Logiczną tego konsekwencją jest fakt, że „życie ludzkie jest podstawą wszystkich dóbr, źródłem oraz koniecznym warunkiem wszelkiej działalności ludzkiej i współżycia społecznego. Życie ludzkie jest święte, co oznacza, że nikt nie może dysponować nim w sposób dowolny. Osoby wierzące widzą w życiu ludzkim dar miłości Bożej, który winni zachowywać i ubogacać. To oznacza, że nikomu nie wolno nastawać na życie człowieka w żadnym okresie jego rozwoju i stanie zdrowia, ponieważ sprzeciwia się to miłości Boga wobec niego, narusza jego nieutralne i niezbywalne, fundamentalne prawo do życia. W konsekwencji każdy człowiek powinien żyć zgodnie z planem Bożym, ponieważ życie zostaje mu powierzone jako dar, który powinien przynosić owoc już tutaj, na ziemi, a pełną doskonałość osiągnie w życiu wiecznym”

(Kongregacja Nauki Wiary 1980). Wartość i godność każdego życia ludzkiego jest wyzwaniem moralnym, by to życie było szanowane i traktowane z należną mu godnością, a każde zachowanie, które jest sprzeczne z godnością i wartością życia ludzkiego jest moralnie nieakceptowalne.

Czy zatem słuszną rzeczą jest mówić o *Ewangelii starości* jako integralnej części *Ewangelii życia*, *Ewangelii godności* osoby ludzkiej i która stanowi niepodzielną i ważną część Ewangelii jako dobrej nowiny o miłości Boga do człowieka? Wydaje się, że odpowiedź nie może być inna niż tak. Tak, *Ewangelia starości* jest integralną częścią Ewangelii, a jako, że Ewangelia jest dobrą, radosną nowiną, zatem spróbujmy znaleźć te dobre, radosne elementy okresu starości. Łatwo jest bowiem nam dostrzegać to, co trudne w tym okresie, jak choroba, cierpienie, brak samodzielności, potrzeba troski i opieki ze strony innych, utrata sił itd. Gdzie zatem szukać dobrych stron tego okresu życia? Zadajmy sobie zatem pytanie „czym jest starość określana jako jesień życia” (Jan Paweł II 1999, 5) i czym jest *Ewangelia starości*, poszukując odpowiedzi w papieskim nauczaniu i jakie wyzwania moralne i pastoralne stawia przed wspólnotą Kościoła i każdym chrześcijaninem, przed każdym człowiekiem?

„W świetle nauczania i terminologii biblijnej starość jawi się zatem jako «czas pomyślny», w którym dopełnia się miara ludzkiego życia. Zgodnie z Bożym zamysłem wobec każdego człowieka jest to okres, w którym wszystko współdziała ku temu, aby mógł on jak najlepiej pojąć sens życia i zdobyć «mądrość serca». «Starość jest czcigodna – czytamy w Księdze Mądrości – nie przez długowieczność i liczbą lat się jej nie mierzy: sędziwością u ludzi jest mądrość, a miarą starości – życie nieskalane» (4,8–9). Starość to ostatni etap ludzkiego dojrzewania i znak Bożego błogosławieństwa” (Jan Paweł II 1999, 8; Franciszek 2020; Benedykt XVI 2012; por. Zimowski 2012, 196–197). Benedykt XVI podkreśli jeszcze, że „jakość społeczeństwa, jakość cywilizacji, ocenia się również na podstawie tego, jak traktowane są osoby starsze i jakie miejsce zarezerwowane jest dla nich we wspólnym życiu. Kto robi miejsce dla osób starszych, robi miejsce dla życia! Kto wita osoby starsze, wita życie!” (Benedykt XVI 2012). Kolejnym potwierdzeniem znaczenia i wartości okresu starości i jego piękna, jest fakt, że w Chrystusie Bóg przychodzi do każdego człowieka, również do człowieka starego, by ofiarować mu swoją miłość i dar zbawienia (Benedykt XVI 2005b). *Ewangelia starości* mówi zatem w jasny sposób, że „osoby starsze są wartością dla społeczeństwa, zwłaszcza dla ludzi młodych. Nie może być prawdziwego ludzkiego rozwoju i edukacji bez owocnego kontaktu z osobami starszymi, ponieważ samo ich istnienie jest jak otwarta księga, w której młodsze pokolenia mogą znaleźć cenne wskazówki na ścieżce życia” (Benedykt XVI 2012). Jednocześnie osoby starsze poprzez swoje doświadczenia, także na drodze ciągłego odkrywania wiary, są autentycznymi świadkami *Ewangelii życia*, *Ewangelii starości*. Jasnym zatem jest wniosek,

płynący z nauczania Benedykta XVI, że szacunek dla starszych z jednej strony mówi o jakości społeczeństwa, także wspólnot rodzinnych i Kościoła, ale jest też moralnym obowiązkiem każdego człowieka.

Nauczając na temat *Ewangelii życia* Jan Paweł II podkreślał, że „nie jest ona jedynie refleksją, choćby oryginalną i głęboką, nad ludzkim życiem, nie jest też wyłącznie przykazaniem, które ma uwrażliwiać sumienia i wywołać głębokie przemiany społeczne, tym bardziej też nie jest złudną obietnicą lepszej przyszłości. *Ewangelia życia* jest rzeczywistością konkretną i osobową, gdyż polega na głoszeniu *osoby samego Jezusa*. [...] Tak więc słowa, czyny i sama osoba Jezusa dają człowiekowi możliwość «poznania» *pełnej prawdy* o wartości życia ludzkiego. Po spotkaniu z osobą Jezusa człowiek może przyjąć i wypełnić obowiązek miłowania ludzkiego życia i służenia mu, bronięcia go i wspomagania. W Chrystusie bowiem została ostatecznie ogłoszona i w pełni ofiarowana człowiekowi *Ewangelia życia*, która wpisana jest w jakiś sposób w serce każdego mężczyzny i kobiety tak, że może być poznana w swej istotnej treści również przez ludzki rozum” (Jan Paweł II 1995, 29). Chrystusowe „słowa i czyny objawiają, jak wielką wartość ma ich życie i na jak mocnej podstawie jest oparte ich oczekiwanie zbawienia” (Jan Paweł II 1995, 33). A ukazanie tej wartości wpływa na podjęcie odpowiedzialności za życie i moralną postawę wobec życia ludzkiego. Jest to jednocześnie pastoralne wyzwanie dla Kościoła i chrześcijańskich rodzin, by taką postawę kształtować.

Warto zauważyć w nauczaniu Jana Pawła II stałe wskazanie, że skoro *Ewangelię życia* Kościół otrzymał od samego Chrystusa, jest zatem odpowiedzialny za jej głoszenie i ma czynić to odważnie pamiętając, że fundamentalnym jej elementem jest prawda o nienaruszalności prawa do życia, którego każdy człowiek jest posiadaczem od poczęcia do jego naturalnego końca (Jan Paweł II 1991). Głosząc *Ewangelię życia* Kościół wyraża swój szacunek i miłość do każdego człowieka, świadom, że dar życia jest tak fundamentalnym dobrem, że może być zrozumiany i doceniony w swoim znaczeniu przez każdego, nawet w świetle zwykłego rozumu (Jan Paweł II 1991; Franciszek 2016, 48). Jeśli więc głoszenie *Ewangelii życia* jest docenieniem wartości każdego życia, zatem głoszenie *Ewangelii starości* będzie docenieniem życia ludzkiego u jego schyłku – także bowiem w tym okresie życie ma swoją wartość. W głoszeniu i świadczeniu *Ewangelii starości*, podobnie jak w „głoszeniu *Ewangelii życia*, należy umieć docenić i wykorzystać także gesty i symbole, których tak wiele jest w różnych tradycjach kulturowych i obyczajach ludowych. Są to przejawy i formy porozumiewania się ludzi, którzy w różnych krajach i kulturach wyrażają za ich pośrednictwem radość z narodzin nowego życia, poszanowanie i wolę obrony każdego ludzkiego istnienia, troskę o cierpiącego i potrzebującego, bliskość z człowiekiem starym i umierającym, współczucie w żałobie, nadzieję i pragnienie nieśmiertelności” (Jan Paweł II 1995, 85). Warto mieć na

uwadze, że głosząc *Ewangelię życia i starości* „Jezus przyniósł wielką nowość uznania godności każdej osoby, a także i przede wszystkim tych osób, które zostały zakwalifikowane jako «niegodne». Ta nowa zasada w historii ludzkości, zgodnie z którą człowiek jest tym bardziej «godny» szacunku i miłości, im jest słabszy, bardziej nieszczęśliwy i cierpiący, nawet do utraty swojej ludzkiej «postaci» [...], osobami starszymi pozostawionymi samym sobie” (Dykasteria Nauki Wiary 2024, 19). Możemy powiedzieć zatem, że ludzka słabość, ułomność wynikająca z upływu lat i sił sprawia, że z większym szacunkiem człowiek powinien podchodzić do osób starszych. Mówił o tym Jan Paweł II na początku XXI wieku wskazując, że „starość jest fazą życia, w której człowiek jest szczególnie bezbronny, jest niejako ofiarą ludzkiej słabości” (Jan Paweł II 2002). I dlatego w swoim nauczaniu, jak i działaniu „Kościół podkreśla, że godność każdej osoby ludzkiej, właśnie dlatego, że ma charakter istotowy, pozostaje niezależna od wszelkich okoliczności, a jej uznanie nie może w żaden sposób zależeć od oceny zdolności danej osoby do rozumowania i swobodnego działania. [...] Jedynym warunkiem, aby można było mówić o godności przynależnej osobie samej w sobie, jest jej przynależność do gatunku ludzkiego” (Dykasteria Nauki Wiary 2024, 24). Szacunek zaś wobec każdego człowieka zaczyna się od szacunku wobec starszych, który jest drogą odpowiedzi na otrzymaną miłość (Franciszek 2022b). Ten jedyny warunek osobowej godności człowieka Jan Paweł II łączył z celem życia człowieka, jakim jest zjednoczenie z Bogiem. „W ten sposób osiąga swój szczyt chrześcijańska prawda a życiu. Godność życia nie wynika jedynie z jego źródeł, czyli z faktu, że pochodzi ono od Boga, ale także z jego celu, z jego przeznaczenia do komunii z Bogiem przez poznanie Go i umiłowanie” (Jan Paweł II 1995, 38).

2. Rodzina miejscem przeżywania starości i głoszenia *Ewangelii życia i starości*

Jednym z cenniejszych darów, jaki człowiek może ofiarować drugiemu człowiekowi jako dar swojej miłości jest niewątpliwie dar czasu, dar obecności w życiu osoby kochanej. Mając na uwadze coraz częściej wypowiedane i słyszane w życiu rodzinnym i społecznym „nie mam czasu” wydaje się, że jednym z pierwszych elementów sposobu głoszenia *Ewangelii starości* będzie znalezienie czasu ofiarowanego osobom starszym, by z nimi być i im towarzyszyć. Bardzo mocno podkreśla ten aspekt wspólnego spędzania czasu Franciszek, wskazując że nikt nie powinien żyć w odrzuceniu, a szczególnej wartości nabierają spotkania dzieci z dziadkami, które dają starszym dużo radości (Franciszek 2014). Franciszek używał też sformułowania „tracenie czasu” dla starszych jako wyraz miłości i akceptacji (Franciszek 2022a). W swoim nauczaniu także Jan

Paweł II uczył, że wypełnienie przykazania miłości i IV przykazania Dekalogu o czci wobec matki i ojca, oznacza „spełnianie wobec nich trojakiej powinności: akceptacji ich obecności, pomoc i docenianie ich zalet” (Jan Paweł II 1999, 12). Te trzy elementy wyrażenia czci i miłości wobec osób starszych rozpoczynają się i realizują właśnie poprzez ofiarowanie im czasu, bycie razem z nimi i dla nich, towarzyszenie w codzienności życia, nie pozostawianie ich samym sobie. Możemy powiedzieć, że taka postawa jest moralnym obowiązkiem każdego chrześcijanina.

O tym, że starość powinna być przeżywana w rodzinie, jako najlepszym i najbardziej przyjaznym środowisku, czytamy w wielu dokumentach Kościoła, zarówno papieskich jak i innych organizmów Stolicy Apostolskiej. Już w *Karcie Praw Rodziny* czytamy, że „osoby starsze mają prawo do tego, by mieć zapewnione miejsce – we własnej rodzinie lub, gdy jest to niemożliwe, w instytucjach do tego powołanych – gdzie mogłyby dożywać swej starości, wykonując czynności dostosowane do ich wieku i zapewniające im udział w życiu społecznym” (Stolica Apostolska 1983, art. 9c). Także Jan Paweł II wielokrotnie zwracał uwagę na ten aspekt życia rodzinnego. „Rodzina jest powołana, aby spełniać swoje zadania w ciągu całego życia swoich członków, od narodzin do śmierci. Jest prawdziwym *sanktuarium życia* [...] miejscem, w którym życie, dar Boga, może w sposób właściwy być przyjęte i chronione przed licznymi atakami, na które jest ono wystawione, może też rozwijać się zgodnie z wymogami prawdziwego ludzkiego wzrostu” (Jan Paweł II 1991, 39). Dlatego rodzina odgrywa decydującą i niezastąpioną rolę w kształtowaniu kultury życia. Jako *Kościół domowy* rodzina jest powołana do głoszenia, wysławiania i służenia *Ewangelii życia* (Jan Paweł II 1995, 92), a tym samym *Ewangelii starości*. Osoby starsze powinny w rodzinie zajmować miejsce szczególne. „Istnieją kultury przejawiające szczególną cześć i wielką miłość dla osób starszych. Człowiek stary nie bywa tam nigdy wyłączony z rodziny, czy traktowany jako nieużyteczny ciężar; pozostaje w rodzinie i chociaż zobowiązany do szanowania autonomii nowej rodziny, nadal bierze czynny i odpowiedzialny udział w jej życiu, a nade wszystko wypełnia cenne posłannictwo świadka przeszłości i inspiratora mądrości dla młodych i dla przyszłości” (Jan Paweł II 1981, 27; Jan Paweł II 1995, 94; Jan Paweł II 1999, 13). O towarzyszeniu osobom starszym przez młode pokolenie uczy także Franciszek, wskazując nawet na bycie razem, „w uścisku, młodych i starych”, aby wszyscy czuli się pełnoprawnymi, chcianymi i kochanymi członkami wspólnoty (Franciszek 2016, 191). „Przyjaźń osoby starszej pomaga młodemu człowiekowi nie sprowadzać życia do teraźniejszości i pamiętać, że nie wszystko zależy od jego zdolności. Z kolei dla osób starszych obecność osoby młodej otwiera nadzieję, że to, co przeżyli, nie zostanie utracone, a ich marzenia zostaną zrealizowane” (Franciszek 2023).

Już Sobór Watykański II uczył, że „wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny «szkołę bogatszego człowieczeństwa» (Sobór Watykański II 1965, 52). Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych, poprzez wzajemną, codzienną służbę wszystkich, poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami (Jan Paweł II 1981, 21). Staje się to, poprzez wzajemną troskę, pokonywanie trudności, wspólne niesienie krzyża czy wzajemne pojednanie, które dokonuje się mocą wzajemnej miłości (Franciszek 2015b). To swoiste przymierze między pokoleniami pomaga uczynić życie wszystkich bogatszym w człowieczeństwo (Franciszek 2022a; Franciszek 2022e).

Jako że wskazaliśmy, iż podstawowym środowiskiem, w którym przeżywać winna być starość jest rodzina, należy też wskazać dlaczego rodzina winna być pierwszym miejscem głoszenia *Ewangelii starości*. Jednym z najważniejszych czynników wypełnienia tego zadania jest to związane z wypełnieniem IV przykazania Dekalogu – „czcij ojca i matkę”. Według papieża Polaka „pełne i konsekwentne przestrzeganie tego przykazania nie tylko jest źródłem miłości dzieci do rodziców, ale podkreśla też silną więź między pokoleniami. Tam gdzie przykazanie to jest akceptowane i wiernie zachowywane, ludzie starzy nie muszą się obawiać, że zostaną uznani za bezużyteczny i kłopotliwy ciężar. Przykazanie poucza też, że należy okazywać szacunek tym, którzy żyli przed nami oraz ich dobrym dziełom: «ojciec i matka» oznaczają tu również przeszłość, więź między kolejnymi pokoleniami, dzięki której możliwe jest samo istnienie narodu” (Jan Paweł II 1999, 11). Wypełnienie tego przykazania jest też moralnym obowiązkiem każdego dziecka względem swoich rodziców.

Jak zatem w rodzinie głosić *Ewangelię starości*? Zgodnie z nauczaniem papieskim pierwszym jej elementem winna być codzienna modlitwa, w której członkowie rodziny dziękują Bogu za dar życia, prosząc jednocześnie o światło i moc, aby stawiać czoło trudnościom i cierpieniom. Modlitwa, która wyraża się następnie w codziennym, konkretnym życiu rodziny, w relacjach i postawach, zwłaszcza w dzieleniu się miłością, podejmowaniu wyrzeczeń, trudów i ofiary. W ten sposób głoszenie Ewangelii staje się wyrazem rodzinnej i wspólnotowej solidarności, wyrażanej poprzez czujną i serdeczną troskę, okazywaną przez drobne i skromne gesty każdego dnia (Jan Paweł II 1995, 93). Do takiej wspólnej, międzypokoleniowej modlitwy zachęca też Franciszek, podkreślając by modlitwy młodych i starych wspierały całą wspólnotę – zarówno tę rodzinną jak i eklezyjalną. Modlitwa ma bowiem wiele do powiedzenia Bogu – także w wypełnianiu misji głoszenia Ewangelii i jest skuteczną pomocą w pełnieniu tej misji (Franciszek 2019, 196; Franciszek 2014; Franciszek 2015a; Franciszek 2021; Franciszek 2022b). A podczas swojej hospitalizacji mówił: „nasze ciała są słabe, ale mimo to, nic nie może nam przeszkodzić w miłowaniu, w modlitwie,

w ofiarowaniu samych siebie, by być – w wierze – jeden dla drugiego, jaśniejającymi znakami nadziei” (Franciszek 2025). Także Leon XIV podkreśla potrzebę modlitwy. Uczyl: „mamy wolność, której nie może nam odebrać żadna trudność: wolność miłowania i modlitwy. Wszyscy, zawsze, możemy kochać i modlić się. Dobro, którego pragniemy dla naszych bliskich – dla małżonka, z którym spędziliśmy większość życia, dla dzieci, dla wnuków, którzy radują nasze dni – nie gaśnie, kiedy ustają siły. Wręcz przeciwnie, często to właśnie ich miłość budzi w nas energię, przynosząc nadzieję i pociechę. Te oznaki żywotnej miłości, które mają swoje źródło w samym Bogu, dodają nam odwagi i przypominają, że «choć niszczące nasz człowiek zewnętrzny, to jednak ten, który jest wewnątrz, odnawia się z dnia na dzień» (2 Kor 4,16). Dlatego, zwłaszcza będąc w podeszłym wieku, należy wytrwać w zaufaniu do Pana, w modlitwie, w pielęgnowaniu jedności z bliskimi, by być znakami nadziei w każdym wieku” (Leon XIV 2025a). Modlitwa rodziny, modlitwa pokoleń jest głoszeniem Ewangelii, bo w modlitwie, która jest częścią życia, rodzina dzieli się wiarą. „W rodzinie wiara przekazywana jest wraz z życiem, z pokolenia na pokolenie: dzielimy się nią, jak pokarmem przy stole i uczuciami serca. To sprawia, że jest ona miejscem szczególnym, gdzie spotykamy Jezusa, który nas zawsze miłuje i pragnie naszego dobra” (Leon XIV 2025b). Głoszenie Ewangelii zaczyna się od modlitwy, bo ona jest spotkaniem żywym Chrystusem a On, jak wskazaliśmy wcześniej, jest treścią Ewangelii.

Z modlitwy wypływa niejako kolejny aspekt głoszenia *Ewangelii starości* w rodzinie, jakim jest towarzyszenie osobom starszym. Zwracają uwagę na ten aspekt życia rodzinnego wszyscy papieże XXI wieku, począwszy od Jana Pawła II, przez Benedykta XVI, Franciszka i także Leona XIV. Już na przełomie wieków w *Liście do osób w podeszłym wieku*, zwracał się tymi słowami: „Mówiąc o ludziach starych, muszę zwrócić się także do młodych z zachętą, aby towarzyszyli im swoją obecnością. Wzywam was, młodzi przyjaciele, byście traktowali ich wielkodusznie i z miłością. Starsi potrafią dać wam znacznie więcej, niż możecie sobie wyobrazić” (Jan Paweł II 1999, 12; por. Zimowski 2012, 198–200). To zachęta by być razem, by wzajemnie sobie towarzyszyć. Także Benedykt XVI zachęcał do towarzyszenia osobom starszym. „Chciałbym zachęcić was, abyście i w tym dostrzegli dar od Pana, ponieważ łaską jest być wspieranym i towarzyszyć, czuć czułość innych. Jest to ważne na każdym etapie życia: nikt nie może żyć samotnie i bez pomocy. Istota ludzka jest wszakże relacyjna. Szczególnego znaczenia nabiera fakt, że ci którzy pomagają i ci, którym się pomaga, tworzą jedną rodzinę, której siłą napędową jest miłość” (Benedykt XVI 2012). Towarzyszenie osobom starszym, również jako czas wykorzystania ich mądrości i doświadczeń widzi też Franciszek i zachęca ludzi młodych, aby towarzyszyli starszym i czerpali z skarbcza mądrości, jakim są osoby starsze (Franciszek 2019, 171–172). Tę zachętę widzimy również u Leona XIV: „Jeśli

więc jest prawdą, że kruchość osób starszych domaga się żywotności młodych, to równie prawdą jest, że niedoświadczenie młodych potrzebuje świadectwa osób starszych, aby mądrze planować przyszłość. Jakże często nasi dziadkowie byli dla nas wzorem wiary i pobożności, cnót obywatelskich i zaangażowania społecznego, pamięci i wytrwałości w próbach. Na to piękne dziedzictwo, jakie przekazali nam z nadzieją i miłością, nigdy nie odpowiemy z wystarczającą wdzięcznością i konsekwencją” (Leon XIV 2025a). Widzimy tu nowe znaczenie towarzyszenia osobom starszym, jakim jest wyrażenie wdzięczności za ich dotychczasowe życie, działanie, za ich miłość. Swoją obecnością i byciem ze starszymi młodzi wypełniają moralny obowiązek płynący z przykazania miłości bliźniego, a tym samym mają okazję do wyrażenia starszym wdzięczności i miłości.

Warto zwrócić tu uwagę, na fakt, że w nauczaniu papieskim odnajdujemy potrzebę wzajemnego towarzyszenia. Jeśli z jednej strony osobom starszym mają towarzyszyć młodzi, to z drugiej osoby starsze powinni towarzyszyć młodym. Tak to ujmuje Leon XIV: „wam, drodzy dziadkowie i starsi, zalecam czuwanie nad tymi, których kochacie, z mądrością i współczuciem, z pokorą i cierpliwością, jakich nauczyły was przeżyte lata” (Leon XIV 2025b). Bądźcie „świadkami nadziei, zdolnymi oświecić drogę nowym pokoleniom. Nie pozostawiajmy ich samych, ale zawrzyjmy z nimi przymierze miłości i modlitwy” (Leon XIV 2025c). Do wzajemnego towarzyszenia zachęcał Jan Paweł II w słowach: „ludzie starsi, dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu, mogą udzielać młodym rad i cennych pouczeń. Kruchość ludzkiego istnienia, w sposób najbardziej wyrazisty ujawniająca się w starszym wieku, staje się w tej perspektywie przypomnieniem o wzajemnej zależności i nieodzownej solidarności między różnymi pokoleniami, jako że każdy człowiek potrzebuje innych i wzbogaca się dzięki darom i charyzmatom wszystkich” (Jan Paweł II 1999, 10; Benedykt XVI 2005; Benedykt XVI 2012; Leon XIV 2025a). Widzimy więc tę samą potrzebę wzajemnego towarzyszenia, bycia razem wyrażoną w nauczaniu Jana Pawła II, który wprowadził Kościół w XXI wiek i Leona XIV, który aktualnie pełni Piotrową posługę. To wzajemne bycie i towarzyszenie, dzieląc się życiem i wiarą winno stawać się w rodzinach i Kościele wspólnym głoszeniem *Ewangelii starości* oraz wypełnieniem moralnych zobowiązań chrześcijańskiego życia.

3. Nowe współczesne wyzwania i zagrożenia *Ewangelii starości* i życia

Współczesne przemiany, zachodzące w życiu rodzinnym, eklezjalnym i społecznym, stawiają przed człowiekiem nowe wyzwania, także moralne i pastoralne, ale jednocześnie niosą ze sobą wiele zagrożeń, z którymi człowiek musi się zmierzyć, jeśli chce zachować swoją godność, a tym samym uszanować

godność każdego drugiego człowieka, w tym także człowieka starego, borykającego się z trudnościami i wyzwaniem, które niesie sama starość jako okres życia. Nie dziwi więc fakt, że „jeśli spróbujemy przyjrzeć się obecnej sytuacji, przekonamy się, że w niektórych społeczeństwach starość jest ceniona i poważana, w innych zaś nie cieszy się zbyt dużym szacunkiem, ponieważ panująca tam mentalność stawia na pierwszym miejscu doraźną przydatność i wydajność człowieka” (Jan Paweł II 1999, 9). Jakże zatem zagrożenia wymierzone przeciw życiu osób starszych niesie XXI wiek? Zagrożenia, które uderzają w ludzkie życie u jego schyłku, a więc gdy jest ono najsłabsze i całkiem pozbawione możliwości obrony, podobnie jak u jego początku. Zagrożenia te są tym groźniejsze, jak zauważa papież rodziny, gdyż w dużej mierze dochodzi do nich w gronie rodziny i za sprawą rodziny, która przecież ze swej natury powinna być „sanktuarium życia” (Jan Paweł II 1995, 11).

Wydaje się, że powodem zagrożeń życia w starości jest to, co Jan Paweł II nazywał „wojną silnych przeciw bezsilnym” (Jan Paweł II 1995, 12), „osłabieniem wrażliwości na Boga i człowieka, wraz z wszystkimi tego zgubnymi konsekwencjami dla życia, które dokonuje się w głębi sumienia każdego człowieka, który w swojej jedyności i niepowtarzalności staje sam przed Bogiem. Chodzi tu także o «sumienie» społeczeństwa, które jest w jakiś sposób odpowiedzialne za tolerowanie i popieranie zachowań wymierzonych przeciw życiu, ale także za kształtowanie «kultury śmierci», polegającej na zatartiu granicy między dobrem a złem w sprawach dotyczących fundamentalnego prawa do życia” (Jan Paweł II 1995, 24; Franciszek 2016, 193). Osłabienie sumienia to osłabienie postaw moralnych, rozumienia i wypełnienia moralnych obowiązków związanych z postawą wobec ludzkiego życia. Taka postawa, zarówno pojedynczego człowieka, jak i całego społeczeństwa czy grup społecznych „prowadzi do *materializmu praktycznego*, co sprzyja rozpowszechnianiu się indywidualizmu, utylitaryzmu i hedonizmu. W ten sposób wartości związane z «być» zostają zastąpione przez wartości związane z «mieć»” (Jan Paweł II 1995, 23), a człowiek stary staje się przeszkodą i w wielu wypadkach „niepotrzebnym kosztem” dla rodziny i społeczeństwa. Odrzucenie Bożej miłości, a w konsekwencji moralności chrześcijańskiej, jest niebezpieczeństwem prowadzącym człowieka do myśli, że jest samowystarczalny albo, że jest tylko bytem przejściowym i nie ma sensu podejmowanie żadnego wysiłku na rzecz innych (Benedykt XVI 2009, 53). Franciszek widział zagrożenie odrzucenia osób starszych jako element globalnego odrzucenia i marnotrawstwa (Franciszek 2020, 18–19; Franciszek 2019, 181), rozwoju urbanistycznego i przemysłowego (Franciszek 2016, 192). Według niego „jedną z ofiar tej kultury indywidualistycznej jest rodzina, będąca pierwszym i najbardziej radykalnym sprzeciwem wobec idei, że możemy ocalić siebie o własnych siłach. Kiedy się jednak starzejemy, wraz ze opadaniem sił, ułuda indywidualizmu, iluzja, że nie potrzebujemy nikogo i jesteśmy w stanie

żyć bez więzi, jawi się w całej swej prawdzie. Tymczasem, okazuje się, że potrzebujemy wszystkiego, ale teraz jesteśmy sami, bez pomocy, bez kogoś, na kim można polegać. Jest to smutne odkrycie, którego wielu dokonuje dopiero wtedy, gdy jest już za późno” (Franciszek 2024). Leon XIV to odrzucenie życia starszych, związane z tymi zmianami, nazywa zdradą człowieczeństwa. W homilii, podczas Jubileuszu rodzin, dzieci i osób starszych, mówił: „czasami człowieczeństwo jest zdradzane. Za każdym razem, gdy przyzywa się wolności nie po to, aby dawać życie, lecz aby je odbierać, nie po to, aby spieszyć z pomocą, lecz aby skrzywdzić. Jednak to, co może pomóc przezwyciężyć taką postawę, to modlitwa razem z Jezusem, który modli się do Ojca za nas. Modlitwa Jezusa i z Jezusem nadaje pełny sens tym jasnym chwilom wzajemnej miłości rodziców, dziadków, synów i córek. Modlitwa, która daje siły, by być «jedno» w każdych okolicznościach i w każdym okresie życia” (Leon XIV 2025b). Modlitwa, która staje się siłą moralną każdego chrześcijanina, by zawsze stawać po stronie życia.

Niewątpliwie zagrożeniem życia wobec starszych, choć dziś w niektórych krajach europejskich także wobec młodych, nieuleczalnie chorych, jest eutanazja. Wpływa ona z rozprzestrzeniającej się „kultury śmierci”. Wielokrotnie mówił o tym Jan Paweł II, wskazując, że jej „rozpowszechnianie się, zarówno w formie zakamuflowanej i pokątnej, jak otwartej, dzieje się nawet za przyzwoleniem prawa. Usprawiedliwia się ją nie tylko rzekomym współczuciem dla cierpiącego pacjenta, ale czasem także racjami utylitarystycznymi, nakazującymi unikanie nieproduktywnych wydatków, które nadmiernie obciążają społeczeństwo” (Jan Paweł II 1995, 3, 15; por. Jan Paweł II 1999, 9). Oczywiście wobec takiego stanu rzeczy jest koniczność głoszenia *Ewangelii starości*, by osoby starsze nie czuły zagrożenia, które czyha na ich życie, tylko dlatego, że są starsze, czasem chore, potrzebujące wsparcia i opieki innych. Życie osób starszych „domaga się większej życzliwości, miłości i opieki i nie może być uznawane za bezużyteczne lub traktowane jako nieznośny ciężar, a w konsekwencji odrzucane” (Jan Paweł II 1995, 12). Osoby starsze nie mogą być „izolowane przez rodziny i społeczeństwo, kierujące się prawie wyłącznie kryteriami wydajności produkcyjnej, wedle których życie nieodwracalnie upośledzone nie ma już żadnej wartości” (Jan Paweł II 1995, 64; por. Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III). Wręcz przeciwnie, ze względu chociażby na to, co wniosły w życie rodziny, Kościoła i społeczeństwa, dziś ze strony tych wspólnot winny być otoczone należnym szacunkiem i odpowiednią pomocą, a przez rodzinę także miłością.

Do wskazanych powyżej w okresie starości i *Ewangelii starości* należy przywołać także te zawarte w dokumencie *O godności osób starszych i misji osób starszych w Kościele* Papieskiej Rady ds. Świeckich. Dokument ten zwraca bowiem uwagę na kilka innych, ważnych zagrożeń stojących przed

społeczeństwem i Kościołem w relacji do osób starszych. Są to nowe wyzwania, o których jeszcze kilkadziesiąt lat wcześniej w większości kultur i społeczeństw nie było mowy, gdyż osoby starsze były poważane i traktowane z szacunkiem i miłością. Są to, w kontekście podejmowanego tematu wyzwania związane z głoszeniem *Ewangelii starości* i *Ewangelii życia*, z wyzwaniami moralnymi i pastoralnymi. Wskazanie ich pozwoli nam również zwrócić uwagę, że także papieże XXI wieku dostrzegają te zagrożenia w swoim nauczaniu.

Jako pierwsze wyzwanie Papieska Rada ds. Świeckich, co dostrzegał także Franciszek, wskazuje marginalizację osób starszych z życia społecznego. Marginalizacja nie tylko godzi w godność osoby starszej, traktując ją jak człowieka „drugiej kategorii”, nie dostrzegając jej potrzeb i wykluczając ją ze swoich „obwodów relacyjnych”. Konsekwencją marginalizacji jest bezpośrednie czy pośrednie unikanie odpowiedzialności za zapewnienie odpowiedniej opieki, ochrony zdrowia i co najważniejsze czują się odsunięci od międzyosobowych i społecznych relacji, czują się osamotnieni i niepotrzebni, tracą poczucie przynależności. Dotyczy to nie tylko różnych społeczności, ale też podstawowej komórki życia każdego człowieka, jaką jest rodzina (Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III; Franciszek 2016, 192). Kolejnym zagrożeniem, a jednocześnie wyzwaniem, stojącym przed osobami starszymi i społecznością jest opieka i pomoc. To szczególne wyzwanie pastoralne. Starość niesie bowiem ze sobą utratę sił, osłabienie zdrowia i tym samym konieczność pomocy ze strony innych osób i instytucji. Oczywiście, najlepszym rozwiązaniem byłaby pomoc i wsparcie rodziny, ale w niektórych sytuacjach taka pomoc jest niewystarczająca, choć zawsze pożądana i oczekiwana. Jednakże „społeczeństwo świadome swoich obowiązków wobec starszych pokoleń, które przyczyniły się do budowania jego teraźniejszości, musi być w stanie stworzyć odpowiednie instytucje i usługi. Tam, gdzie jest to możliwe, osoby starsze muszą mieć zagwarantowaną możliwość pozostania w swoim środowisku poprzez interwencje wspierające, takie jak opieka domowa, szpitale dzienne, ośrodki dzienne itp. Są też sytuacje, w których osoby starsze muszą opuścić swoje domy. Wówczas instytucje, w których umieszczane są osoby starsze, muszą być zachęcane do poszanowania autonomii i osobowości każdej osoby, do zagwarantowania każdej osobie możliwości wykonywania czynności związanych z jej zainteresowaniami, do zapewnienia wszelkiej opieki, wymaganej przez zaawansowany wiek oraz do nadania tej opiece jak największego wymiaru rodzinnego” (Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III). Ważnym wyzwaniem społecznym dla zapewnienia odpowiednich warunków przeżywania starości, zwłaszcza dla tych, którzy są w dobrej kondycji psychofizycznej i chcą dalej angażować się w życie społeczne jest zapewnienie odpowiednich szkoleń, programów edukacyjnych i ewentualne zatrudnienie. Papieska Rada ds. Świeckich zauważa, że „w epoce, w której ciągłe szkolenia i aktualizacje są warunkiem wstępnym nadążania za szybkim

rozwojem technologii i czerpania korzyści materialnych, osoby starsze – których wiedza nie może być już umieszczona na rynku pracy – postrzegają siebie jako wykluczonych z polityki uczenia się przez całe życie. Nie uwzględnia to ich rosnących potrzeb i oczekiwań w tym zakresie. [...] Wielu z nich, nierzadko w celu zrekompensowania niewystarczających, jeśli nie nieistniejących emerytur, na próżno szuka zatrudnienia. Ta potrzeba bezpieczeństwa musi zostać zaspokojona poprzez zapewnienie możliwości, które dając osobom starszym szansę na zrobienie czegoś, pozwolą im również wyrazić swoją kreatywność i rozwinąć duchowy wymiar ich życia. Wydaje się być udowodnionym faktem, że przymusowa emerytura uruchamia proces przedwczesnego starzenia się, podczas gdy kontynuowanie aktywności po osiągnięciu wieku emerytalnego miałoby korzystny wpływ na samą jakość życia. Czas wolny, dostępny dla osób starszych, jest zatem pierwszym zasobem, który należy wziąć pod uwagę w celu przywrócenia ich duchowości” (Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III). Wydaje się w tym kontekście koniecznym przyjęcie zaproszenia papieża Leona XIV w jubileuszowym roku nadziei, aby „chrześcijańska nadzieja pobudzała do większej odwagi, do myślenia z rozmachem, do niezadowalania się *status quo*. W tym przypadku, do zaangażowania na rzecz zmiany, która przywróci osobom starszym szacunek i miłość” (Leon XIV 2025a). Podjęcie takich decyzji i działań jest niewątpliwie wyzwaniem pastoralnym i moralnym, któremu Kościół i każdy chrześcijanin jest w stanie sprostać.

4. Konieczność głoszenia Ewangelii starości w Kościele

Mając świadomość wyzwań i zagrożeń stojących przed osobami starszymi, społeczeństwem i Kościołem wydaje się dziś oczywistym głoszenie Ewangelii starości jako istotnej części Ewangelii życia, aby osoby starsze mogły czuć się dobrze, aby były kochane i mogły wciąż aktywnie uczestniczyć w życiu różnych społeczności, zwłaszcza w rodzinie. Konieczność głoszenia Ewangelii starości wynika także z konieczności poszanowania godności osób starszych, jest wyzwaniem moralnym i pastoralnym w życiu Kościoła i każdego chrześcijanina. Warto też zaznaczyć, że „poszukiwanie nowych form i metod, bardziej odpowiadających duchowym potrzebom i oczekiwaniom, a także rozwój ścieżek duszpasterskich, zakorzenionych w obronie życia, jego sensu i przeznaczenia, wydają się rzeczywiście niezbędnym warunkiem zachęcania osób starszych do wnoszenia wkładu w misję Kościoła i pomagania im w czerpaniu szczególnych korzyści duchowych z ich aktywnego uczestnictwa w życiu wspólnoty kościelnej” (Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III). „Korygowanie obecnego, negatywnego wizerunku starości jest zatem zobowiązaniem kulturowym, edukacyjnym, moralnym i pastoralnym, które musi obejmować

wszystkie pokolenia. Istnieje odpowiedzialność wobec dzisiejszych osób starszych, którym należy pomóc zrozumieć znaczenie ich wieku, doceniając ich zasoby i pokonując pokusę odrzucenia, samoizolacji, rezygnacji z poczucia daremności, rozpacz. Istnieje też odpowiedzialność wobec przyszłych pokoleń: przygotowanie kontekstu ludzkiego, społecznego i duchowego, w którym każda osoba będzie mogła godnie i w pełni przeżyć ten etap życia” (Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III). W ciekawy sposób interpretuje to Z. Zimowski dokonując analizy *Listu do osób w podeszłym wieku Jana Pawła II*. Wskazuje on, że w dzisiejszych czasach ewangelizacyjne zadania Kościoła wobec osób starszych i zaangażowanie ewangelizacyjne starszych, to wspólne odkrywanie wewnętrznych i oryginalnych możliwości i nowych znaczeń w rzeczywistości ich życia. Trudno bowiem w tym wieku dodać coś „nowego” niejako z zewnątrz, ale można zapełnić dalszym działaniem ewangelizacyjnym. Łatwiej jest nadać nowe znaczenie i nowy wymiar temu, co jest (Zimowski 2012, 200). Tak przyjmując wymiar ewangelizacyjny osób starszych można wskazać, że poprzez świadectwo swojego życia, swojej wiary, stają się w naturalny sposób głosicielami *Ewangelii starości*, ukazując piękno życia mimo trudności, słabnących sił i zdrowia. W podobnym tonie wypowiada się papież Franciszek, podkreślając, że osoby starsze nie powinny być tylko przedmiotem troski duszpasterskiej, ale powinni stawać się aktorami nowej ewangelizacji i uprzywilejowanymi świadkami wiernej miłości Boga do człowieka (Franciszek 2020; Papieska Akademia Życia 2021; Papieska Rada ds. Świeckich 1998). Co więcej wskazuje on, że „nie istnieje wiek emerytalny, jeśli chodzi o zadanie głoszenia Ewangelii, zadanie przekazywania tradycji wnukom. Trzeba wyruszyć w drogę i, przede wszystkim, wznieść się ponad swoje ograniczenia, aby podjąć coś nowego” (Franciszek 2021). Głoszenie Ewangelii jest wszakże moralnym obowiązkiem każdego, kto chce być uczniem Chrystusa. Podkreślić należy, że moralnym i duszpasterskim „obowiązkiem Kościoła jest zaoferowanie osobom starszym możliwości spotkania z Chrystusem, pomagając im odkryć na nowo znaczenie ich chrztu, przez który zostali pogrzebani z Chrystusem w śmierci, «aby jak Chrystus został wskrzeszony z martwych dzięki chwale Ojca, tak i oni mogli chodzić w nowym życiu» (Rz 6,4) i znaleźć w Nim sens swojej teraźniejszości i przyszłości [...] Obowiązkiem Kościoła jest uświadamianie ludziom starszym, że ich zadaniem jest przekazywanie światu Ewangelii Chrystusa, objawiając wszystkim tajemnicę Jego odwiecznej obecności w historii. I uświadamiać im odpowiedzialność wynikającą z bycia uprzywilejowanymi świadkami – dla wspólnoty ludzkiej i chrześcijańskiej – wierności Boga, który zawsze dotrzymuje obietnic złożonych człowiekowi” (Papieska Rada ds. Świeckich 1998, III; por. Zimowski 2012, 200–201). Głoszenie Ewangelii, powie Franciszek, to przede wszystkim bycie autentycznym świadkiem, to mówienie o swoim doświadczeniu wiary, to opowiedzenie swojej historii i drogi wiary (Franciszek

2022a). Głoszenie Ewangelii, a bardziej jej komunikowanie dokonuje się poprzez uważność na osobę, poprzez dostrzeganie jej potrzeb, poprzez drobne gesty, tak jak czynił to Jezus (Franciszek 2022c). Świadczenie i głoszenie Ewangelii dokonuje się niezależnie od stanu zdrowia i wieku, niezależnie od warunków, podobnie jak naśladowanie Chrystusa (Franciszek 2022d). Tym bardziej starsi powinni podejmować się misji głoszenia Ewangelii, świadczenia o Chrystusie, gdyż świadectwo ich jest wiarygodne, zwłaszcza dla najmłodszych, gdy jest autentyczne. Świadectwo łączy bowiem to, co było, to, co jest i to, co będzie. Starsi nie są tylko wspomnieniem czasów przeszłych, ale urzeczywistnieniem teraźniejszości i otwierają na przyszłość, otwierają na spełnienie się nadziei życia w Chrystusie i z Chrystusem (Franciszek 2022e).

Ważnym krokiem na oszenia *Ewangelii starości*, podobnie jak przy głoszeniu *Ewangelii życia* jest konieczność, „kształtowania i uwrażliwiania sumienia na niewymierną i nienaruszalną wartość każdego ludzkiego życia” (Jan Paweł II 1995, 96) oraz świadomość, że „głoszenie Jezusa, jest głoszeniem życia. On bowiem jest «Słowem życia» (por. 1 J 1,1). W Nim życie «objawiło się» (1 J 1,2), więcej – On sam jest «życiem wiecznym, które było w Ojcu, a nam zostało objawione» (por. 1 J 1,2)” (Jan Paweł II 1995, 80). To głoszenie winno „dokonywać się przede wszystkim w codziennym życiu i wyrażać się w konkretnych czynach miłości” (Jan Paweł II 1995, 86) okazywanych człowiekowi na każdym etapie jego rozwoju, w tym w sposób szczególny w okresie starości. Mówimy tu zarówno o wspólnocie rodzinnej, jak i wspólnocie Kościoła. W kształtowaniu sumienia i postawy otwartości wobec życia ważnym elementem jest modlitwa. Benedykt XVI, wskazując konieczność modlitwy, podkreśla jej znaczenie, zwłaszcza przez osoby starsze, aby modliły się za Kościół, by ten mógł realizować swoją misję głoszenia Ewangelii. Zwracając się do osób starszych mówił: „Nie zapominajcie, że wśród cennych zasobów, jakie posiadacie, jest ten podstawowy, jakim jest modlitwa: stawajcie się orędownikami u Boga, modląc się z wiarą i wytrwałością. Módlcie się za Kościół, także za mnie, za potrzeby świata, za ubogich, aby nie było więcej przemocy na świecie. Modlitwy osób starszych mogą chronić świat, pomagając mu być może bardziej skutecznie niż zajęcie tak wielu osób. [...] Poczujcie, że jesteście kochani przez Boga i wiedźcie, a Bóg zawsze będzie z wami i z tymi, którzy wspierają was swoim uczuciem i pomocą” (Benedykt XVI 2012). Podobnie o zaangażowaniu w misję głoszenia Ewangelii przez osoby starsze wypowiadał się Jan Paweł II. W *Liście do osób w podeszłym wieku* wskazywał, że w kontekście działalności ewangelizacyjnej Kościoła osoby starsze mogą wiele ofiarować chrześcijańskiej wspólnoty m.in. poprzez przekazywanie wnukom podstaw wiary, wspólną modlitwę, świadectwo cierpienia znośzonego z wytrwałą ufnością (Jan Paweł II 1999, 13). O tym zadaniu mówił jeszcze wcześniej, podczas spotkania z osobami starszymi w Monachium, w trakcie pielgrzymki do Niemiec gdzie wskazywał,

iż ewangelizacyjna obecność osób starszych w rodzinie i w Kościele, to okazja, której udzielają młodym pokoleniom, by zetknęły się z cierpieniem, smutkiem, słabością i w tym dostrzegły cierpiącego Chrystusa (Giovanni Paolo II 1980). Kościół wypełniając misję głoszenia Ewangelii jest tą wspólnotą, w której każdy jest chciany i kochany nie tylko przez „Boga, który jest miłością” (por. 1J 4,8), ale przez każdego, kto tę wspólnotę stanowi i każdy jest odpowiedzialny za głoszenie *Ewangelii życia i starości*. Tym samym, przyjmując taką postawę, Kościół i każdy chrześcijanin wypełnia swoje moralne zobowiązania wynikające z szacunku do życia ludzkiego i jednocześnie podejmuje adekwatne działania pastoralne w misji głoszenia Ewangelii, „cywilizacji i kultury życia”.

Zakończenie

Potrzeba głoszenia *Ewangelii starości* dziś w rodzinie i w Kościele wynika z konieczności przywrócenia należnego miejsca osobom starszym zarówno w rodzinie, Kościele i społeczeństwie. Jest też wypełnieniem obowiązku moralnego szacunku wobec każdego ludzkiego życia od poczęcia do jego naturalnej śmierci oraz wyzwania duszpasterskiego kształtowania „kultury życia”. Jak uczył Jan Paweł II, ta potrzeba wynika z głębokiej troski o los każdego człowieka, aby rodziny i wspólnoty odpowiedzialnie spełniały swoje moralne zadanie troski o życie każdego człowieka. Głoszeniu *Ewangelii starości* i *Ewangelii życia* winna towarzyszyć wielka modlitwa za każde ludzkie życie, by budować cywilizację życia i miłości (por. Jan Paweł II 1995, 100). Każda wspólnota, poczynając od tej najmniejszej i podstawowej, jaką w życiu każdego człowieka jest rodzina, zbudowana na fundamencie miłości, winna wyrażać swą troskę o każdą osobę, która jest jej częścią i każda osoba winna być w niej kochana niezależnie od wieku, stanu zdrowia, wykształcenia. Powinna być kochana ze względu na wartość samej osoby. Dlatego warto przywołać słowa Benedykta XVI, który wskazywał, że „Chrystus objawił to, co zawsze jest najwyższym źródłem życia dla wszystkich, a zatem także dla rodziny: «To jest moje przykazanie: abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich» (J 15,12–13). Miłość Boga została wylana na nas w sakramencie chrztu. Dlatego rodziny są wezwane do życia tą jakością miłości, ponieważ Pan jest tym, który zapewnia, że jest to możliwe dla nas poprzez ludzką miłość, która jest wrażliwa, czuła i miłosierna jak miłość Chrystusa” (Benedykt XVI 2006). Dlatego to właśnie poczynając od rodziny – wspólnoty ewangelizowanej i jednocześnie ewangelizującej – powinien rozchodzić się głos *Ewangelii starości* nie tylko w słowach, ale nade wszystko przeżywanej na co dzień, ponieważ to „rodzina jest dobrem koniecznym dla narodów,

niezbędnym fundamentem społeczeństwa i wielkim skarbem dla małżonków przez całe ich życie. Jest niezastąpionym dobrem dla dzieci, które muszą być owocem miłości, całkowitego i wielkodusznego daru rodziców. Głoszenie integralnej prawdy o rodzinie, której fundamentem jest małżeństwo jako Kościół domowy i sanktuarium życia, jest wielką odpowiedzialnością wszystkich” (Benedykt XVI 2006). Sanktuarium życia, w którym każde ludzkie życie od momentu poczęcia do naturalnej śmierci jest chciane i kochane, i dla każdego ludzkiego życia jest należne mu miejsce. Głoszenie Ewangelii, jak wskazuje Franciszek, winno stanowić „bazę do przywrócenia godności ludzkiego życia” (Franciszek 2013, 75), więc możemy odważnie powiedzieć, że głoszenie *Ewangelii starości* powinno przywrócić naturalne relacje i międzypokoleniowe więzy miłości w rodzinie i we wspólnocie Kościoła.

Bibliografia

- Benedykt XVI. 2005a. *Omelia per l'inizio del ministero Petri del Vescovo di Roma*. Dostęp: 20.08.2025. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/homilies/2005/documents/hf_ben-xvi_hom_20050424_inizio-pontificato.html.
- Benedykt XVI. 2005b. *Omelia durante la visita pastorale nella parrocchia romana Santa Maria Consolatrice*. Dostęp: 18.07.2025. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/homilies/2005/documents/hf_ben-xvi_hom_20051218_santa-maria-consolatrice.html.
- Benedykt XVI. 2006. *Discorso durante l'incontro festivo e testimoniale durante L'incontro Mondiale con le Famiglie*. Dostęp: 18.08.2025. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/july/documents/hf_ben-xvi_spe_20060708_incontro-festivo.html.
- Benedykt XVI. 2009. *Encyklika „Caritas in veritate”*.
- Benedykt XVI. 2012. *Discorso durante la visita alla casa-famiglia „Viva gli anziani” gestita dalla comunità di Sant'Egidio*. Dostęp: 23.02.2025. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2012/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20121112_viva-anziani.html.
- Brzeziński Mirosław. 2012. „O czci i szacunku wobec ludzi starszych na kanwie *Listu do osób w podeszłym wieku Jana Pawła II*”. *Roczniki Nauk o Rodzinie*, 4(59): 253–266.
- Brzeziński Mirosław. 2023. „The Value of Old Age in the Teaching of Pope Francis”. *Religions*, 14(12): 1463. <https://doi.org/10.3390/rel14121463>.
- Brzeziński Mirosław. 2024. „Old Age in the Perspective of Faith: Elderly People in the Life of the Church”. *Religions*, 15(7): 875. <https://doi.org/10.3390/rel15070875>.
- Dykasteria ds. Świeckich, Rodziny i Życia. 2020. *Conclusioni del Congresso internazionale di pastorale degli anziani organizzato dal Dicastero per i Laici, la Famiglia e la Vita „La ricchezza degli anni”*. Dostęp: 17.02.2025. <https://www.laityfamilylife.va/content/laityfamilylife/it/eventi/2020/la-ricchezza-degli-anni/conclusioni.html>.
- Dykasteria Nauki Wiary. 2024. *Deklaracja „Dignitas infinita” o godności człowieka*. Dostęp: 20.02.2025. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_dff_doc_20240402_dignitas-infinita_pl.html.
- Franciszek. 2013. *Adhortacja „Evangelii gaudium”*.
- Franciszek. 2014. *Przemówienie podczas spotkania z ludźmi starszymi*. Dostęp: 20.07.2025. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/september/documents/papa-francesco_20140928_incontro-anziani.html.

- Franciszek. 2015a. *Katecheza podczas Audiencji generalnej*. Dostęp: 21.02.2025. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150311_udienza-generale.html.
- Franciszek. 2015b. *Przemówienie podczas święta rodziny i modlitewnego czuwania*. Dostęp: 21.02.2025. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-festa-famiglie.html.
- Franciszek. 2016. *Adhortacja „Amoris laetitia”*.
- Franciszek. 2019. *Adhortacja „Christus vivit”*.
- Franciszek. 2020a. *Encyklika „Fratelli tutti”*.
- Franciszek. 2020b. *Discorso ai partecipanti al I Congresso Internazionale di Pastorale degli Anziani sul tema „La ricchezza degli anni”*. Dostęp: 10.02.2025. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/january/documents/papa-francesco_20200131_congresso-pastoraleanziani.html.
- Franciszek. 2021. *Orędzie na I Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych*. Dostęp: 20.08.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/nonni/documents/20210531-messaggio-nonni-anziani.html>.
- Franciszek. 2022a. *Katecheza o starości 2. Długowieczność – symbol i szansa*. Dostęp: 20.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2022/documents/20220302-udienza-generale.html>.
- Franciszek. 2022b. *Orędzie na II Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych*. 20.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/nonni/documents/20220503-messaggio-nonni-anziani.html>.
- Franciszek. 2022ac. *Catechesi sulla Vecchiaia: 4. Il congedo e l'eredità: memoria e testimonianza*. Dostęp: 20.07.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2022/documents/20220323-udienza-generale.html>.
- Franciszek. 2022bd. *Catechesi sulla Vecchiaia – 6. „Onora il padre e la madre”: l'amore per la vita vissuta*. Dostęp: 20.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2022/documents/20220420-udienza-generale.html>.
- Franciszek. 2022ce. *Catechesi sulla Vecchiaia: 14. Il lieto servizio della fede che si apprende nella gratitudine (cfr. Mc 1,29–31)*. Dostęp: 15.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2022/documents/20220615-udienza-generale.html>.
- Franciszek. 2022df. *Catechesi sulla Vecchiaia: 15. Pietro e Giovanni*. Dostęp: 20.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2022/documents/20220622-udienza-generale.html>.
- Franciszek. 2022eg. *Catechesi sulla Vecchiaia – 17. L'„Antico dei giorni”. La vecchiaia rassicura sulla destinazione alla vita che non muore più*. Dostęp: 10.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2022/documents/20220817-udienza-generale.html>.
- Franciszek. 2023. *Orędzie na III Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych*. Dostęp: 20.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/nonni/documents/20230531-messaggio-nonni-anziani.html>.
- Franciszek. 2024. *Orędzie na IV Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych*. Dostęp: 20.02.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/nonni/documents/20240425-messaggio-nonni-anziani.html>.
- Franciszek. 2025. *Tekst przemówienia przygotowanego na modlitwę Anioł Pański*. Dostęp: 27.08.2025. <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2025/documents/20250316-angelus.html>.
- Haas John. 2020. „Człowieczeństwo rodzi się na łonie rodziny”. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. T. VI. Przekaz wiary w rodzinie*, red. Mirosław Brzeziński, 151–155. Lublin: Wyd. KUL.

- Jan Paweł II. 1980. *Discorso durante l'incontro con gli anziani al Monaco di Baviera*. Dostęp: 20.02.2025. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1980/november/documents/hf_jp_ii_spe_19801119_anziani-monaco.html.
- Jan Paweł II. 1981. *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*.
- Jan Paweł II. 1991a. *Encyklika „Centesimus annus”*.
- Jan Paweł II. 1991b. *Lettera a tutti i Vescovi della Chiesa sulla intangibilità della vita umana*. Dostęp: 14.02.2025. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1991/documents/hf_jp-ii_let_19910519_vangelo-vita.html.
- Jan Paweł II. 1994. *List do rodzin „Gratissimam sane”*.
- Jan Paweł II. 1995. *Encyklika „Evangelium vitae”*.
- Jan Paweł II. 1999. *List do osób w podeszłym wieku*.
- Jan Paweł II. 2002. *Lettera ai partecipanti alla II Assemblea Mondiale sull'Invecchiamento*. Dostęp: 14.02.2025. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/2002/documents/hf_jp-ii_let_20020410_assembly-ageing.pdf.
- Kongregacja Nauki Wiary. 1980. *Deklaracja o eutanazji „Iura et bona”*.
- Kućko Wojciech. 2022. *Sztuka radosnego starzenia się. Papieża Franciszka lekcje na temat seniorów na podstawie cyklu katechez środowych z 2022 roku*. W: *W trosce o Kościół i rodzinę. Księga Jubileuszowa dedykowana ks. prof. Adamowi Skreczce z okazji 40-lecia święceń kapłańskich i 30-lecia pracy dydaktyczno-naukowej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, red. Mieczysław Ozorowski, 381–402. Warszawa: Wyd. UKSW.
- Leon XIV. 2025a. *Orgdziej na V Światowy Dzień Dziadków i Osób starszych*. Dostęp 20.08.2025. <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/messages/grandparents/documents/20250626-mes-saggio-nonni-anziani.html>.
- Leon XIV. 2025b. *Homilia podczas jubileuszu rodzin, dzieci, dziadków i osób starszych*. Dostęp: 20.08.2025. <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/homilies/2025/documents/20250601-omelia-giubileo-famiglie.html>.
- Leon XIV. 2025c. *Słowo po modlitwie Anioł Pański*. Dostęp: 19.08.2025. <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/angelus/2025/documents/20250727-angelus.html>.
- Papieska Akademia Życia. 2021. *La vecchiaia: il nostro futuro. La condizione degli anziani dopo la pandemia*. Dostęp: 28.08.2025. https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdlife/documents/rc_pont-acd_life_doc_20210202_vecchiaia-nostrofuturo_it.html.
- Papieska Rada ds. Świeckich. 1998. *La dignità dell'anziano e la sua missione nella Chiesa e nel mondo*. Dostęp: 14.02.2025. https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/laity/documents/rc_pc_laity_doc_05021999_older-people_it.html.
- Sobór Watykański II. 1965. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*.
- Stolica Apostolska. 1983. *Karta Praw Rodziny*.
- Zimowski Zygmunt. 2012. *Dio Ha visitato il suo popolo. Sulla via dell'uomo che soffre*. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano.

MIROSLAW BRZEZIŃSKI – dr hab., prof. KUL, kapłan diecezji łomżyńskiej. W latach 2003–2009 przewodniczący Wydziału Duszpasterstwa Rodzin, kierownik Poradni Rodzinnej Fundacji *Vita Familiae* i opiekun duchowy Katolickiego Ośrodka Adopcyjno-Opiekuńczego Diecezji Łomżyńskiej. Od 2004 roku prowadzi wykłady w Instytucie Nauk o Rodzinie KUL. Od listopada 2009 roku członek Polskiego Stowarzyszenia Familiologicznego. Współpracuje z Papieską Radą ds. Rodziny i Libreria Editrice Vaticana. Jest redaktorem naukowym serii wydawniczej

W trosce o dobro małżeństwa i rodziny, publikującej w języku polskim dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny oraz dokumentów z Kongresów Teologiczno-Pastoralnych odbywających się w ramach Światowych Spotkań Rodzin z Ojcem Świętym. Kierownik Katedry Nauk o Rodzinie w Instytucie Nauk Teologicznych na Wydziale Teologii KUL, prodziekan ds. Studenckich WT KUL.